

KAPITTEL 8

Jeg steg inn i en annen historie. Om Simone de Beauvoirs bok *En lett og rolig død*

Lisbeth Thoresen og Hilde Bondevik

Universitetet i Oslo

Summary: Death is a common theme in the writings of Simone de Beauvoir (1908–1986), and in her small book *A very easy death* from 1964, she describes the deathbed of her mother, Françoise de Beauvoir (1885–1963). In reading this very personal and touching story, we become aware of how death is described as taboo and handled as something shameful and silenced, by the health care professionals at the hospital as well as by Beauvoir and her sister, Héléne. The dying mother has not been informed that she has cancer, and she dies while being served another lie. *A very easy death* mirrors contemporary attitudes and practices in French middle class end-of-life care in the 1960s, but these are also common approaches to dying and death in other Western countries at that time. The book can also be read as a critique of the strong medical regime and lack of a more compassionate and open end-of-life care. In today's Norwegian health care service, most cancer patients receive palliative care at the end of life, which means good palliation of pain and other symptoms. An important aspect of palliative care is that patients shall be informed about and involved in decisions regarding care and treatment. Even if the dying process can be softened in some ways, it seems like dying and death continue to challenge and shake us, as it did to Beauvoir. Being at the deathbed was an opportunity to talk about it, but as far as we know, Simone de Beauvoir remained silent on this topic. Even today we regard *A very easy death* as an invitation to talk about dying and death.

Keywords: Simone de Beauvoir, cancer, death, literature, phenomenology

«Hun hvilte og drømte, i en uendelig avstand fra sin råtnende kropp, med ørene fulle av støyen fra våre løgner og fullstendig samlet om et drømmende håp: å bli frisk.»

(Beauvoir, 2000 s. 69)

Sitering av denne artikkelen: Thoresen, L., & Bondevik, H. (2018). Jeg steg inn i en annen historie. Om Simone de Beauvoirs bok *En lett og rolig død*. I A. Johannessen, N. Askeland, I. B. Jørgensen, & J. Ulvestad (Red.), *Døden i livet* (Kap. 8, s. 137-152). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.40.ch8>

Lisens: CC BY-NC 4.0

Døden er et gjennomgangstema i den franske forfatteren og filosofen Simone de Beauvoirs (1908–1986) forfatterskap. Fra hun var ganske ung fryktet Beauvoir døden, og omtalte den som et radikalt fravær og en skandale. I *Moden alder* (Beauvoir, 1960/2004) skriver hun eksempelvis at døden skremte henne så snart hun forsto at hun var dødelig (s. 575). Mye tyder på at hun fortrenget frykten eller i det minste unnlot å tale om den som ung. Krigen ble i så måte en vekker. «Aldri», skriver Beauvoir, «hadde min egen død og de andres død opptatt meg på en så påtrengende måte som i disse årene. Det er på tide å snakke om det» (s. 575). Og hennes roman *Alle mennesker er dødelige* (1946) kan fremfor alt sies å være et langt streiftog mot døden. Om denne teksten sier hun selv at hun forsøker å rette opp den moralske optimismen fra sine to foregående verker gjennom nettopp å beskrive døden (Beauvoir, 2004, s. 582). Det er talende for Beauvoirs livsholdning at hun betrakter eksistensen som grunnleggende tvetydig, noe essayet *Alderdommen* (1970/2016) illustrerer til fulle. Hun preges av både intens livsglede og dødsangst.

Grunntonen hos Beauvoir er med andre ord pessimistisk og dypt eksistensialistisk. Det er nettopp denne vi igjen møter i hennes både svært personlige og erfaringsnære tekst om morens, Françoises, dødsleie, *En lett og rolig død* (Beauvoir, 1964/2000). I forordet til den norske utgaven skriver Bente Christensen, som har oversatt boka fra fransk, at Beauvoirs private erfaringer fra sin mors syke- og dødsleie er allmennmenneskelige. Til tross for at morens død skjer innenfor rammene av fransk helsevesen på 1950-tallet og av datidens medisinske kunnskap, syn på pasienten, religion og middelklassekultur for øvrig, vekker historien som fortelles, gjenklang hos dagens lesere. *En lett og rolig død* illustrerer noen fellesmenneskelige følelser og erfaringer – den beveger og berører fremdeles. I dette kapitlet tar vi utgangspunkt i Beauvoirs selvbiografiske bok og undersøker hvordan hun gjennom sin erfaring forstår og forholder seg til døden. Vår oppfatning er at hennes beskrivelser og skjønnlitterære tekst kan være en inngang til å forstå noen av de eksistensielle og allmennmenneskelige sidene ved døden i dag, femti år senere, og i en norsk kontekst. Vi spør: Hvordan beskriver Simone de Beauvoir sine egne erfaringer og opplevelser av morens dødsleie? Og hvordan kan *En lett og rolig død* fungere som en inngang til å reflektere rundt vår tids holdninger og praksiser rundt døden?

Vår lesning er ledet av en oppmerksomhet rundt detaljene i teksten, en nærlesning som forsøker å ta høyde både for Beauvoirs særegne erfaringer, slik hun selv beskriver dem, og for det vi mener berører noen fellesmenneskelige, eksistensielle dimensjoner. Lesningen kan også sies å ha en tematisk inngang, idet noen temaer og detaljer har vært mer sentrale enn andre. Av særlig interesse for oss, og som følgelig får betydning for vår oppmerksomhet, er døden som et taust og tabubelagt fenomen. Et sentralt tema blir betydningen av løgngen og forstillingen Beauvoir skriver frem. En slik tematisk lesning tar gjerne også hensyn til den litterære tekstens sosiale *cogito*, det vil si de historiske og idéhistoriske horisontene den var en del av og videre peker frem mot. Slik utgjør de kontekstuelle rammene teksten er skrevet innenfor, også et anliggende for oss og bidrar til at vi kan tolke Beauvoirs tekst inn i en samfunnskritisk sammenheng, noe vi diskuterer avslutningsvis. Vi har søkt å være tett på Beauvoirs tekst, samtidig som vi diskuterer den i relasjon til enkelte av hennes andre arbeider samt andre betydningsfulle idéhistoriske og kultursosiologiske arbeider om døden.

Om *En lett og rolig død*

En lett og rolig død kan betraktes som en memoartekst. Det er Simone de Beauvoirs egne erindringer, hennes personlige erfaringer og refleksjoner rundt morens død vi kan lese om. Slike memoarer må skilles fra dagboksnotater, som gjerne skrives ned samtidig som hendelsene det er snakk om, skjer. Hendelsene i boka er nedskrevet i perioden etter morens død, noen dager etter begravelsen, slik Beauvoir retrospektivt erindrer hendelsesforløpet og sine egne følelsesmessige reaksjoner. Det er en innsiktsfull og følsom tekst, men den er også urovekkende og utfordrende. Ifølge Toril Mois bok om Beauvoir, demonstrer *En lett og rolig død* også hennes evne til å formidle – og overvinne – sorgen gjennom skriften (Mois, 1995, s. 280). Vi gjenkjenner både hennes eksistensialistiske orientering og hennes fenomenologiske forankring i teksten: Hun er tett på egen erfaring, situasjonen og meningsaspektene i livet – på valg, løgn, tap, ensomhet, angst, tid, det kroppslige og altså død.

En lett og rolig død er en liten bok. De snaue hundre sidene kan man lese på én kveld, noe som bidrar til en fortettet leseropplevelse.

Handlingen i boka spenner over et tidsrom på noen uker, fra moren blir innlagt på sykehus og til hun dør. Det er Beauvoir som er fortellingen jeg. Som et bakteppe til sykehistorie og død er morens biografi et tema i boka. Beskrivelsen av hennes barndom, ungdomsår, ekteskap, lykke og ulykke fyller ut bildet av den svært syke og sengebundne kvinnen vi blir kjent med. Beauvoir omtaler foreldrene som mamma og pappa, og det gis ganske nærgående skildringer av disse to, deres samliv og forholdet mellom særlig mor og døtrene Simone og Héléne – eller Poupette, som hun ble kalt. De biografiske detaljene og nærheten gjør at fortellingen fremstår som troverdig, men også personlig og intim. Beauvoir beskriver altså morens dødsleie gjennom sin egen opplevelse av den, usentimentalt. Slik utgjør denne teksten en personlig stemme og illustrerer en helt annen type diskurs enn den vi møter i medisinske og helsefaglige bøker om døden, eller i informasjonsmateriale og offentlige dokumenter. Men samtidig kan boka også leses som en pamflett, som en etisk og politisk oppfordring til mer åpenhet rundt sykdom og død, og ikke minst som en kritikk av fransk helsevesen anno 1950, av dens praksis rundt alvorlig syke og døende pasienter.

Dødens historie

Boka begynner med nøyaktig steds- og tidsangivelse for hvor Beauvoir var da hun fikk oppringning med beskjed om at moren hadde falt og var innlagt på sykehus. Også andre steder i boka bidrar liknende opplysninger til å sette morens sykeleie og det som skulle vise seg å være hennes siste tid, inn i en konkret historisk periode og en samfunnsmessig og kulturell kontekst. En person som særlig har bidratt til å gjøre oss oppmerksomme på at handlinger og holdninger til døden må forstås i lys av sin samtid, er en landsmann av Beauvoir, den franske filosofen Philippe Ariès (1918–1984). Hans bøker (Ariès, 1976, 1981, 1985) regnes som standardverk når det gjelder å beskrive hvordan kollektive oppfatninger og holdninger til døden har endret seg betydelig i den vestlige del av verden gjennom århundrene. Ariès (1976) identifiserer fire faser eller perioder i dødens historie som spenner fra middelalderen og frem til det 20. århundre: den temmede døden, min død, din død og den forbudte døden.

Karakteristisk for de tre første historiske periodene er samfunnets fortrolighet med døden, bevisstheten om at døden er unngåelig, og at døden forstås og gis mening som del av en større religiøs horisont. Skiftene i synet på døden har skjedd så langsomt at de knapt har vært merkbare gjennom århundrene, men den perioden Ariès omtaler som den forbudte døden, karakteriseres av nokså brå og store endringer, nærmest av å være en revolusjon. Fra begynnelsen av 1900-tallet blir døden borte fra det alminnelige hverdagslivet og det offentlige rom. Den flytter inn på sykehuset, og forbindes der med medisinsk nederlag, skam og forlegenhet. Den danske sosiologen Michael Hviid Jacobsen (2009) omtaler dette som dødens store forsvinningsnummer.

Det er sin egen samtid Ariès definerer som dødsfornektende, og det er innenfor denne fasen av dødens historie fortellingen om Beauvoirs mor finner sted. Gjennom å være tett på Beauvoirs fortelling vil vi vise hvordan den rådende mentaliteten, de forestillingene og den praksisen som Ariès beskriver som karakteristisk for den forbudte døden, til fulle er til stede ved morens dødsleie. I tillegg vil vi vise hvordan Beauvoir reflekterer over og problematiserer sine egne tanker, reaksjoner og handlinger.

Begynnelsen på slutten

Beauvoir befant seg i Roma da telefonen kom en oktoberdag i 1964. Moren hadde falt hjemme i sin egen leilighet, og hun ble deretter innlagt på en akuttavdeling. Man antok at hun hadde brukket lårhalsen. Beauvoir dro til Paris straks hun hadde fått vite hva som hadde skjedd. Samme kveld besøkte hun sin mor, og fikk beskjed om at det likevel ikke var et lårhalsbrudd, og at tre måneders hvile var det som skulle til. Moren hadde hatt vondt i magen tidligere, og en lege sa han ville la moren gjennomgå noen undersøkelser. Beauvoir skriver: «Jeg kom ikke før tirsdag morgen. Jeg skjøv opp døren og stivnet der jeg sto. Mamma, som fra før var mager, syntes nå å ha blitt enda magrere og mer sammenskrumpet: hun var sprukken og uttørret og liknet på en rosafarget druestengel. Ansiktet hennes var falt sammen, det var fortrukket og ulykkelig» (s. 26). Samme kveld ble Beauvoir oppringt av en lege ved klinikken som fortalte at moren ikke var bra, og at Beauvoir burde komme tidlig neste morgen. Samtalen

ble avsluttet med at det var funnet en svulst som blokkerte tynntarmen. «Kreft. Det hadde ligget i luften. Det var til og med slående tydelig: De blå ringene, magerheten» (s. 26).

På hospitalet

Beauvoir ble oppringt på ny neste morgen med beskjed om at moren hadde kastet opp hele natten og neppe ville overleve dagen. Sammen med søsteren Poupette blir hun informert når de kommer til klinikken om at en narkoselege skulle tømme morens mage ved hjelp av en sonde gjennom nesen. «Men hva er det godt for å plage henne dersom hun er dømt? Bare de kunne la henne dø i fred og ro, sa Poupette gråtende til meg» (s. 27). Beauvoir spør legen om sonden, om den virkelig er nødvendig. «Hvorfor torturere mamma når det ikke lenger er håp?» (s. 28). Legen, doktor N, omtales som «en ung mann med lukket ansikt, i hvit frakk og hvit kalott» (s. 28). Han svarte at han gjør det han må gjøre, og at han har reddet henne.

Beauvoir forteller at hun ikke våget å spørre ham «til hva?» (s. 28). Moren hennes blir liggende på rommet sitt med intravenøst drypp og en sonde ut fra nesen og ned i en beholder med gulaktig materie. «Neseborene hennes var sammentrukne, ansiktet var blitt enda mer innskrumpet; det hadde et uttrykk av fortvilet lydighet» (s. 28). Beauvoir beskriver hvordan legene vurderte operasjon, men var usikre fordi moren var så svak. En sykepleier sa til Beauvoir: «Ikke la henne opereres! Hvis doktor N visste at jeg har sagt dette til dem! Jeg snakker som om det dreide seg om min egen mor» (s. 29). Operasjon ble planlagt, men moren til Beauvoir ble ikke informert om denne. Hun ble i stedet fortalt at hun skulle ta noen røntgenbilder, og at hun skulle få en beroligende sprøyte i forkant. Det skjer, og hun ble trillet inn til operasjon og ikke til røntgenundersøkelser. «En time senere var Poupette i telefonen: Kom straks. De har åpnet magen; de har funnet en enorm svulst, ondartet. [...] Halsen min snørte seg av frykt. [...] Vi spurte oss selv hva vi skulle si til mamma når hun våknet. Det var enkelt: røntgenbildene hadde vist at hun hadde bukhinnebetennelse, og de hadde straks besluttet å operere henne» (s. 29–30). Beauvoir beskriver legen, dr. Ns stolthet over å ha reddet

morens liv, takket være moderne teknikk og narkosemetoder. Beauvoir deler ikke gleden, hun er dypt fortvilet. Hun gråter og sørger, ukontrollerbart. Hun skriver at hun mangler kontroll over gråten fordi en annen gråter i henne: moren. Det er morens ensomhet i livet og i døden som river i henne, en ensomhet «som ikke måtte innrømmes» (s. 31).

Løsrevet fra livsverdenen

Rammen for fortellingen om morens død er altså sykehuset på 1960-tallet. Gjennom Beauvoirs tekst blir det slående tydelig hvordan det er sykehusets og den kliniske tenkningens logikk som legger premissene og som styrer, nokså autoritært og paternalistisk, morens siste tid. Legene ser ut til å drives nærmest av en handlingstvang: De gjør det de må gjøre, og gjennom det de gjør, mener de at de redder moren. Dr. N legger en sonde ned i morens mage, og han tar beslutningen om operasjon. Døden bekjempes eller utsettes ved at den døende pasienten blir underlagt det arsenal av behandling og medisinskteknisk utstyr som var tilgjengelig, slik at Beauvoirs mor blir «lenket» til sonder, sug og kanyler. Men hvorfor en slik pågåenhet overfor en alvorlig syk og svekket gammel kvinne? Hvorfor ikke la døden komme?

Hviid Jacobsen (2009) peker på ulike forklaringer på at døden gikk fra å være en naturlig og fortrolig del av (familie)livet til noe som ble fremmed og vanskelig å akseptere utover på 1900-tallet, også for legene. Den medisinske kunnskapsutviklingen bidro til en generell optimisme når det gjaldt hva medisinsk behandling kunne utrette, og det fremste målet for behandlingen var tilfriskning. Døden ble derfor oppfattet som et nederlag og noe man forsøkte å holde unna. Ariès (1976) hevder at mens den døende i tidligere tider var midtpunktet i dødsprosessen, omgitt av familie og kjente, har legene og de andre ansatte på sykehuset blitt «the masters of death» (s. 89). Når døden blir til et medisinsk og teknisk anliggende, dekonstrueres døden, ifølge den polsk-engelske sosiologen Zygmunt Bauman, den mister mening. Til tross for alle fremskritt representerer døden på denne tiden det som fremdeles ikke kan kontrolleres. Den blir uttrykk for det man ikke lykkes med, den oppfattes som en feiltagelse eller skandale (Hviid Jacobsen, 2009). Å forstå den aktive

og nærmest pågående behandlingen som Beauvoirs mor underlegges, i lys av disse tenkemåtene, gir mening, slik vi ser det. Følgene av at døden blir forsøkt overvunnet, er at den ikke lenger blir anerkjent som en del av livet. I stedet fornektes og forties den.

Den forferdelige hemmeligheten

At det var en dødskamp moren gjennomlevde, var først og fremst kjent for legene og for den nærmeste familien. Når Beauvoirs søster Poupette spør legen hva de skal si til moren når sykdommen blusser opp igjen, er svaret at hun ikke skal være urolig: «Vi skal finne på noe. Vi finner bestandig på noe. Og den syke tror bestandig på det» (s. 44). Moren, som ifølge Beauvoir tror hun skal bli frisk igjen, uttrykker derfor overraskelse da Poupette sier at hun vil sove hos henne. Moren gir uttrykk for at hun føler seg svak, og hun ønsker å unngå enhver anstrengelse. Derfor erklærer hun at hun ikke vil spise mer, og at hun vil klippe håret sitt kort. Smerter gjør at hun helst vil gjøre fra seg rett i lakenet, og slippe å bli løftet opp på et bekket. Moren får sprøyter for å motvirke plager av urinstoff. Sprøyten omtales som smertefull, og moren virker så plaget at sykepleieren nøler med å sette den. «Gjør det, sa mamma, siden det er bra for meg» (s. 51). Beauvoir omtaler løgngen som får moren til å gjøre det som hun tror er bra for henne, som «den forferdelige hemmeligheten» (s. 50), og uttrykker at hun har lyst til å be en eller annen om forlatelse (s. 51).

Moren plages av sitt eget endrede utseende, men også av alt det smertefulle og plagsomme hun må gjennom. Å få en ny veneflon (nål inn i en blodåre) er vondt og gjør at den ene armen svulmer opp. Beauvoir skriver: «Om kvelden ble hun grepet av angst: hun var redd for natten, for et nytt uhell, for smerten. Med sammentrukket ansikt tryglet hun: pass godt på dryppet! Og denne kvelden spurte jeg meg selv på nytt, mens jeg betraktet armen hennes hvor det rant inn liv som ikke lenger var annet enn ubehag og plage: hvorfor?» (s. 52).

Beauvoir bebreider seg selv at hun ikke har hindret at moren ble operert, og hun omtaler bebreidelsen som en kreftsvulst som tærer henne. Hun mener hun har sviktet sin egen moral, men (Jean-Paul) Sartre, hennes livsledsager gjennom mange år, sier henne imot. Det er ikke moralen,

men teknikken som har vunnet over Simone, mener han – teknikken og spesialistene. At det er slik, viser seg i hvordan Beauvoir ikke våger å opponere mer mot legenes beslutninger enn det hun gjør. Hun ønsket å be om at de skulle la moren være i fred, la henne dø, men hun visste at hun ville møte motstand fordi legene ville vise til muligheten for at moren ville leve videre – «Og jeg ville være nødt til å gi etter» (s. 53). Beauvoir fortviler og bebreider seg selv:

Og selv om døden vant, for et avskyelig bedrag! Mamma trodde at vi var sammen med henne, men vi befant oss allerede på den andre siden av hennes historie. Lik en ondskapsfull, allvitende demon, kjente jeg baksiden av kortene, og hun sloss langt borte, i menneskenes ensomhet. Hennes hårdnakkede kamp for å bli frisk, hennes tålmodighet, hennes mot, alle kortene var merket. Hun ville ikke få gevinst på noen av sine lidelser. Jeg så igjen for meg ansiktet hennes: «Siden det er bra for meg.» Jeg led fortvilet over en feil jeg hadde begått uten å kunne noe for det, en feil jeg aldri kunne gjøre god igjen. (s. 54)

Å stige inn i en annen historie

Etter morens operasjon blir noe dramatisk endret. Beauvoir skriver om hvordan det erfares som å stige inn i en annen historie da hun kom tilbake til klinikken. Omgivelsene der trer frem for Beauvoir på andre måter, de blir mer tydelig og beskrivelsene mer inngående. Rekonvalesens og normalitet var avløst av døds kamp og tragedie. Beauvoirs beskrivelser av morens sykeleie er sterk kost. Hun sparer ikke leseren for noen detaljer, tvert om leser vi om de mest intime og personlige situasjoner. Beauvoir deler sine observasjoner av hvordan morens kropp brytes ned og endres; hun beskriver lukter og utsondringer, smertefulle prosedyrer, men også ansiktsuttrykk og stemninger. På én måte står den konkrete og detaljrike fortellingen og alt som legges frem for leseren, i kontrast til det som ikke snakkes om mellom moren, døtrene og legene de ukene morens sykeleie varer. Som leser får man vite alt. For hovedpersonen i boka holdes sannheten tilbake. Kreftdiagnosen er dramatisk, og behandlingen er smertefull og en stor påkjenning. Likevel leser vi fortidelse og løgn som det mest sentrale og gjennomgripende temaet i Beauvoirs bok. Moren blir ikke på

noe tidspunkt informert om at hun har kreft, og at hun har kort forventet levetid. Tvert om blir hun servert den ene usannheten etter den andre, både av legene og av sine nærmeste pårørende, døtrene. Beauvoir, som ellers fremstår som en meget verbal og modig kvinne, våger ikke å utfordre legenes beslutninger, og moren på sin side uttrykker ifølge Beauvoir en fortvilet lydighet. En sykepleier forsøker riktignok å hjelpe Beauvoir til å motsi legene, men på en måte som viser at også hun er underlagt autoritære krefter. Tatt i betraktning at etikk og mellommenneskelige relasjoner omtales som sentrale temaer i Beauvoirs filosofi og forfatterskap (Gothlin i Rustad & Bondevik, 1999), er dette særlig interessant, og trolig også en medvirkende grunn til at Beauvoir hadde så sterkt behov for å skrive denne boka. Hvilke mentaliteter, forestillinger og diskurser gjorde løgnen til nærmest en dyd og en selvsagt handling i fransk helsevesen på 1960-tallet?

Skal pasienten få vite sannheten?

Spørsmålet om pasienten skal få vite sannheten om sykdommen og prognosene, er beskrevet som kjente dilemmaer. Susanne Malchau (1993), som har studert sykepleie til døende i Danmark i perioden 1926–1965, viser at dette spørsmålet har vært kilde til stor uenighet mellom (mannlige) leger og (kvinnelige) sykepleiere. Legenes syn var sterkt influert av forestillinger om at døden var et nederlag, og at pasientene ikke tålte å få høre sannheten. Sykepleierne var ikke enige, og mente at pasientene burde få vite hvordan det stod til, men på en skånsom måte. På den måten kunne pasienten forberede seg «både materielt og åndelig» (s. 113). Ariès (1976) hevder at legenes motivasjon for fortielsen var hensynet til den syke, og at samfunnet skulle spares for den emosjonelle belastningen som «the ugliness of dying» (s. 87) medførte. Basert på en klassisk feltstudie fra amerikanske sykehusavdelinger, publisert i 1965 under tittelen *Awareness of dying*, finner sosiologene Barney Glaser og Anselm Strauss (1965) at nettopp graden av åpenhet omkring den nær forestående døden er nøkkelen til å forstå samhandlingen mellom pasient, pårørende og helsepersonell. Forfatterne skiller mellom fire ulike former for åpenhet: *open awareness*, *suspicion awareness*, *mutual pretence* og *closed awareness*. Den

siste typen innebærer at pasienten ikke er klar over at hun skal dø, og Glaser og Strauss beskriver flere strategier leger og sykepleiere tar i bruk for å holde denne sannheten borte fra pasienten. Praksisen med å tie eller lyve ser ut til å ha vært en typisk væremåte og strategi i møte med døende pasienter på denne tiden. Beauvoir beskriver dette som en kamp som hun selv er en del av. Hun anklager og bebreider seg selv for løgner, fortelser og halvsannheter – og for ikke å gripe sjansene som byr seg til en ærlig samtale med moren.

Det siste spillet

Beauvoir finner moren forandret når hun kommer tilbake fra en liten reise. Moren er gul og hoven i ansiktet. Poupette har kvelden før stanset en blodtransfusjon fordi det var så smertefullt. Doktor N hadde vært rasende. Dagene går, og morens tilstand svinger mellom relativt gode og marerittaktige dager. Beauvoir beskriver hvordan hun venner seg til denne tilværelsen. Verden utenfor morens værelse mister betydning. Den fremstår som en scene, og Beauvoir omtaler sin virkelighet som der moren befinner seg. Selv om Beauvoir skriver om dette som sin virkelighet, er det et spill som foregår, en komedie: «Med de solbrillene likner du Greta Garbo! Men tungen følte råtten i munnen min. Jeg hadde følelsen av å spille komedie overalt» (s. 67). Beauvoir forteller hvordan moren tolker det at begge døtrene er hos henne, som et tegn på at hun er blitt dårligere. Også denne anledningen til å fortelle moren sannheten lar døtrene passere: «vi tvang henne til å tie stille med sin uro, til å fortrenge sin tvil: hun følte seg på en gang – som så ofte i sitt liv – skyldig og uforstått. Men vi hadde ikke noe valg: håp var det hun trengte mest» (s. 60). Moren kjemper med døden, men uten å vite det selv:

Jeg betraktet henne. Der var hun, nærværende, bevisst og fullstendig uvitende om den historien hun levde. Det er normalt å ikke vite hva som foregår under huden. Men til og med utsiden av kroppen hennes unnslopp henne: magen med såret, åpningen, avfallet som rant ut av den, den blå hudfargen, væsken som trakk ut av porene; hun kunne ikke utforske den med hendene, for de var nesten lammet, og når hun ble stelt, la hun hodet bakover. Hun hadde ikke bedt

om speil flere ganger; det døende ansiktet eksisterte ikke lenger for henne. Hun hvilte og drømte, i en uendelig avstand fra sin råtnende kropp, med ørene fulle av støyen fra våre løgner og fullstendig samlet om et brennende håp: å bli frisk. (s. 69)

Beauvoir og søsteren Poupette blir vitne til morens grusomme smerte, den råtnende kroppen, stanken, liggesårene. De siste dagene får hun jevnlig morfin og beroligende medisiner. Hun dør en natt mens Poupette er der. Beauvoir blir ringt etter, men rekker ikke frem. Poupette har opplevd morens siste timer som grusomme. Hun sier til søsteren at legene hadde sagt at moren ville slukne som et lys: «...det var ikke slik, ikke i det hele tatt, sa min søster hulkende. – Men frue, svarte nattevakten, jeg forsikrer Dem at det var en lett og rolig død» (s. 78).

Det kan se ut som om «spillet» omkring morens dødsleie fortsetter også etter at hun er død. Til tross for alle åpenbare symptomer og tegn på at moren har smerter og kjenner angst helt til det siste, forsikres Poupette om det motsatte – at moren døde lett og rolig. Utsagnet er antagelig ment som trøst, men for oss lesere befestes inntrykket av at den franske klinikken verken har rom eller språk for dødens smerte, uro og heslighet. Nattevakten vil liksom ikke akseptere eller anerkjenne morens angstfylte møte med døden. Like urovekkende kjennes det å lese at selv om begge søstrene uttrykker fortvilelse over alt hva moren må gjennomgå til ingen nytte, bidrar de begge – helt inn i døden – til å opprettholde løgneren, eller til å holde tilbake sannheten. Like før moren dør «... mumlet hun med en stemme som var litt uklar: Dere må holde tilbake dø-sen – Må vi holde tilbake døren? – Nei, sa mamma. Døden. Hun la spesielt trykk på ordet: døden. Hun la til: jeg vil ikke dø. – Men du er frisk! (svarte Poupette)» (s. 78). Kort tid etter dør hun.

Dødens ensomhet

Boka slutter ikke der, med morens død. Beauvoir beskriver videre det praktiske som måtte ordnes, men ikke minst forsøker hun i en etterrefleksjon å forstå hva som skjedde disse tretti dagene morens syke- og dødsleie varte. Hun stiller spørsmål om hvorfor hun ble så forferdelig rystet over morens død (s. 91), hun spør igjen om det var riktig med intensiv

behandling og operasjon (s. 83), og hun forundres over hvorfor moren, hvis «[...] religionen var krumtappen og selve innholdet i livet hennes» (s. 80), ikke ba om å få snakke med en prest. I disse refleksjonene fremkommer det at redselen for døden var noe Beauvoir hadde til felles med moren. Den redselen var så stor at religionen ikke kunne hjelpe, skriver Beauvoir. Men var hun og Poupette til noe hjelp? Bidro de to til å lindre? Ja, mener Beauvoir. Ja, fordi de stilte opp og var der sammen med henne. Moren slapp å ligge alene hos «udyrene», hun slapp å «føle seg som en forsvarsløs ting, fullstendig i hendene på likegyldige leger og overarbeidede sykepleiersker» (s. 84). De hvite løgnene som søstrene fortalte moren, fylte «den tause intetheten». Likevel må Beauvoir medgi at løgnen holdt de to fra hverandre, og bidro til dødens ensomhet.

En lett og rolig død – en modernitetskritikk?

Françoise de Beauvoir døde i 1963, og boka kom ut året etter. Beauvoirs beretning om morens død svarer langt på vei til karakteristika ved den forbudte døden. Ariès (1976) er meget kritisk til hvordan døende tas hånd om i sin samtid. Mye av kritikken, og særlig mot sykehusenes praksis på dette området, fanges opp av den gryende hospicebevegelsen, med den engelske legen Cicely Saunders i spissen. Hun publiserte på 1960-tallet flere artikler og bokkapitler hvor nettopp pasientfortellinger fikk en fremtredende rolle; «[...] bringing the intense human expression of suffering to clinical audience» (Saunders & Clark, 2006, s. xv). Selv om sjangrene er ulike, bidrar både Beauvoirs selvbiografiske bok og Saunders' beskrivelser av møter med enkeltmennesker til å konkretisere, situere og nyanse hva som står på spill. Begge bidrar til at døden får ansikt og kropp, den blir relatert til bestemte personer og hendelser. Selv om Saunders var lege, utviklet hun et nært forhold til enkelte pasienter, til og med kjærlighetsforhold. Som Beauvoir ble Saunders derfor «rammet» av – og erfarte sterkt – hvordan døden er et så til de grader rystende sosialt og relasjonelt fenomen. Fremveksten av hospice er en del av den eller de strømmingene man refererer til som «death awareness movement», «naturlig død-bevegelsen» og «thanatologibevegelsen» (Graven, Lund & Hviid Jacobsen, 2013). Disse bevegelsene vokste frem på midten av det 20. århundre som

en reaksjon på medikaliseringen og teknologiseringen av døden, men også som talerør for en generell politisk og sosial «bølge» av ulike friggjøringsstrategier som krevde autonomi og en individuell tilnærming, også for døende pasienter. Beauvoirs bok kom samtidig med disse strømningene, og kan leses som en kritikk av samtidens forestillinger og praksiser rundt døden og den døende. Det er en kritikk hun selv rammes av, men som hun også retter mot andre: mot den kalde teknologiske tilnærmingen og hospitalets ensomme død.

En lett og rolig død – allmenngyldig?

I innledningen til dette kapitlet sier vi at Beauvoirs bok har allmenn interesse og gyldighet, også i dag. Samtidig har vi gjort et poeng av at forestillinger, holdninger og måten man håndterer den døende og døden på, er kulturelt og historisk situert. Så – hva er allment, og hva vekker gjenkjennelse i dag? Som vi nevnte, er dette en bok vi lar oss berøre av. Måten Beauvoir fletter morens biografi inn i fortellingen på, gir den dybde og gjør at vi forstår mer av relasjonen mellom de to. Beauvoir skriver at hun som oftest tenkte på moren med likegyldighet før hun ble syk, og at hun blir overrasket over sine egne sterke følelsesmessige reaksjoner (s. 91). Kanskje var det særlig morens ensomhet som rystet henne, en ensomhet som Simone de Beauvoir mente hun bidro til fordi hun løy for moren sin. Flere steder i boka skriver Beauvoir om hvordan moren og døtrene mentalt befinner seg på forskjellig «sted», fordi moren holdes for narr. Selv om det er grunn til å anta at *open awareness* (Glaser & Strauss, 1965) omkring alvorlig sykdom og død er normen i dag, er kanskje den enkeltes ensomhet i møte med døden noe vi stadig rystes av?

Det er ikke lett å se og vurdere sin egen samtids praksiser og forestillinger utenfra. Det er heller ikke uten videre enkelt å vite hvordan de rådende normene og idealene for hva som i dag omtales som en god og verdig død, omsettes i praksis. Disse normene og idealene finner vi uttrykt i helsepolitiske dokumenter og i faglitteraturen. Her fremheves blant annet betydningen av respekt og åpenhet, at informasjon om at pasienten er døende, skal formidles til pasienten, og betydningen av at pasienten medvirker til beslutninger, for eksempel om å avslutte behandlingen (Helsedirektoratet, 2015). Dette ser ut til å være noe helt annet enn det Beauvoir forteller

om. Hvordan åpenheten ivaretas i praksis, er imidlertid et annet spørsmål. Her er det trolig store variasjoner. Vi vet dessuten at helsepersonell fortsatt ofte kvier seg for å snakke med pasienten om livets slutfase og døden. Et ytterligere tema i Beauvoirs bok er hvordan legene lar moren gjennomgå smertefulle undersøkelser og behandlinger selv om hun er døende. At dette stadig er en aktuell problemstilling, viser for eksempel utgivelsen av temaheftet *Når er det nok?* (Tholens, 2017). Her diskuterer norske leger og sykepleiere hvorfor det er så vanskelig å avslutte behandling og la alvorlig syke eller svært gamle mennesker dø. Relevant for dette er at Hviid Jacobsen (2009) har foreslått en femte fase av dødens historie, som han benevner den spektakulære og paradoksale døden (s. 26). Han argumenterer for at det i dag er større åpenhet og en form for demokratisering av døden – i den forstand at flere faggrupper ytrer synspunkter om den, samtidig som den generelle individualiseringen i samfunnet også viser seg i oppmerksomhet omkring ens egen død. Poenget hans er at vi i dag tror at vi kan velge eller påvirke hvordan vi skal dø, men at det paradoksalt nok ikke er så enkelt når det kommer til stykket, slik det viser seg i spørsmål om kommunikasjon, åpenhet og behandlingsbeslutninger. Også Wencke Mühleisens personlige og tankevekkende bok om sin egen mors siste fase og død, *Jeg skulle løftet deg varsomt over* (2009), illustrerer at flere av problemstillingene fra *En lett å rolig død* fremdeles er relevante. Følelsene av avstand og nærhet, utilstrekkelighet og omsorg, helsevesenets tilkortkommenhet og mange av de andre dimensjonene ved døden behandles og reflekteres over på måter som har mange likhetstrekk med Beauvoirs erfaringsnære og filosofiske tilnærming.

Interessant nok står *En lett og rolig død* på listen over forslag til videre lesning i det omtalte temaheftet. Det er flere enn oss som finner at denne lille boka synliggjør evig aktuelle temaer som åpenhet om og fortielse av alvorlig sykdom og død, helsepersonellens makt og ikke minst hvordan dødens sosiale, kulturelle og eksistensielle dimensjoner flettes sammen. Døden er et gjennomgangstema i Beauvoirs forfatterskap, og å skrive om døden var kanskje et forsøk på å komme til en forsoning med den. Men ifølge oversetter Bente Christensen skjedde aldri det for den franske forfatteren og filosofen. Morens dødsleie var en anledning til «å snakke om det», men Beauvoir grep ikke sjansen. Med *En lett og rolig død* har hun gitt denne sjansen videre til oss andre.

Referanser

- Ariès, Philippe (1976). *Western Attitudes Toward Death: From the Middle Ages to the Present*. London: Marion Boyars.
- Ariès, Philippe (1981). *The Hour of Our Death*. New York: Knopf.
- Ariès, Philippe (1985). *Images of Man and Death*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Beauvoir, Simone de (1946). *Tous les hommes sont mortels* (Alle mennesker er dødlige). Paris: Gallimard.
- Beauvoir, Simone de (1964/2000). *En lett og rolig død* (B. Christensen, Overs.). Oslo: Solum.
- Beauvoir, Simone de (1960/2004). *Moden alder* (B. Christensen, Overs.). Oslo: Pax.
- Beauvoir, Simone de (1970/2016). *Alderdommen* (B. Christensen, Overs.). Oslo: Vidarforlaget.
- Glaser, Barney, & Strauss, Anselm Leonard (1965). *Awareness of Dying*. New York: Aldine.
- Graven, Vibeke, Lund, Louise, & Hviid Jacobsen, Michael (2013). A Revival of Death? – Death, Dying and Bereavement in Contemporary Society. I M. Hviid Jacobsen (Red.), *Deconstructing Death* (s. 27–54). Odense: University Press of Southern Denmark.
- Helsedirektoratet (2015). Nasjonalt handlingsprogram for palliasjon i kreftomsorgen. Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/918/Nasjonalt%20handlingsprogram%20for%20palliasjon%20i%20kreftomsorgen-IS-2285.pdf>
- Jacobsen, M. Hviid (2009). Den femte fase – med Philippe Ariès ind i det 21. århundrede. I Anders Gustavsson (Red.), *Döden speglad i aktuell kulturforskning* (s. 15–40). Uppsala: Sweden Science Press.
- Malchau, Susanne (1993). *Sygepleje af døende: i et kvindehistorisk perspektiv 1926–1965*. Århus: Skrift-serie / Danmarks Sygeplejerskehøjskole.
- Moi, Toril (1995). *Simone de Beauvoir: en intellektuell kvinne blir til*. Oslo: Gyldendal.
- Mühleisen, Wencke (2009). *Jeg skulle ha løftet deg varsomt over*. Oslo: Gyldendal.
- Rustad, Linda, & Bondevik, Hilde (Red.) (1999). *Kjønnsperspektiver i filosofihistorien*. Oslo: Pax.
- Saunders, Cicely, & Clark, David (2006). *Cicely Saunders Selected Writings 1958–2004*. Oxford: Oxford University Press.
- Tholens, Barth (Red.) (2017). *Når er det nok?* Hentet fra <https://sykepleien.no/article-themes/nar-er-det-nok>